

İDMAN JURNALİSTİKASINA LİNGVİSTİK BAXIŞ

Elvira Babayeva

Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası

+994 55 929 96 26, e.babayeva22@gmail.com

Xülasə: İdman jurnalistinin, ələlxüsus da, oyun şərhçilərinin qarşısına qoyulan əsas lingvistik tələblərdən biri onların nitqinin səliqə və axıcı olmasıdır. Belə ki, jurnalist öz işini görürkən, oyunu radiodan dinləyən və ya televiziya izləyən şəxs yarışa fokuslandığı üçün, şərh zamanı buraxılan hər hansı bir səhv absurd bir vəziyyətin yaranmasına gətirib çıxara bilər. Bütün bunlar, idman jurnalistinin öz işində maksimum professionallığını tələb edir.

Jurnalistikanın digər sahələri ilə müqayisədə nisbətən yeni sayılan idman jurnalistikasına maraq hər ötən gün artmaqdadır. Azərbaycan da bu tendensiyaya qoşulan ölkələr arasında özünəməxsus yer tutur. Belə ki, KİV-də bu istiqamətin inkişafını dəstəkləyən şərhlər və məqalələr, habelə, ali təhsil müəssisələrində idman jurnalistikası üçün xüsusi kadrların yetişdirilməsinə xüsusi diqqətin ayrılması buna bariz nümunədir.

Dünya təcrübəsi və bununla bağlı elmi ədəbiyyatlar göstərir ki, idman sahəsində ixtisaslaşmış jurnalistlərlə, ixtisasartırma olmadan, sadəcə bu istiqamətdə fəaliyyət göstərən arasında professionalıq baxımından kəskin fərq vardır. İdmana xass beynəlxalq terminoloji dil, habelə nəzəri biliklər həcm etibarilə olduqca geniş olduğu üçün, bu istiqamətdə fəaliyyət göstərəcək jurnalistlərin xüsusi olaraq ixtisaslaşması zəruridir.

Açar sözlər: idman jurnalistikası, dil sərəştəsi, leksikon, media dili, lingvistik, koqnisiya, pragmatika.

Giriş: Lingvistik araşdırmaların tarixi inkişafına nəzər salarkən bəlli olur ki, idman və dilçilik sahələrinin qovşağında aktuallaşan sahələrdən ən çox diqqət cəlb edən tədqiqat obyektinə, əsasən, idman terminalogiyası olmuşdur. Elmi fəaliyyətlərin ənənəvi nəzəri yanaşmalardan fərqli olaraq, daha çox praktikaya yönəldiyi bir zamanda sözügedən lingvistik vahidlərin diskursiv məkanda araşdırılması daha aktual bir məsələdir [1, səh.307]. Zaman-zaman texniki dilin bir qolu hesab edilən idman leksikası ayrı-ayrı idman sahələrinin terminalogiyasında özünü göstərən fərqlərlə əlaqədar olaraq, özü də müxtəlif şaxələrə ayrılır [2, səh.92]. Bu şaxələrin yenidən vəhdət halını alaraq praktiki olaraq aktiv diskursa daxil edildiyi sahə *İdman jurnalistikası*dır. Bu istiqamətdə fəaliyyət göstərən bir şəxsin həm idman, həm də dilçilik sahəsi ilə bağlı nə qədər müfəssəl biliyə malik olması onun mütəxəssis kimi əhəmiyyətini müəyyənləşdirir. Ümumiyyətlə, hər bir jurnalistin fəaliyyət prosesində qarşısına qoyulan ilkin tələb onun publisistik dil sərəştəsinə (Bu zaman jurnalistin ana dilini mükəmməl bilməsinə üstünlük verilir, habelə, minimum bir xarici dil bilməsi olduqca

arzuolunandır) malik olmasıdır. Jurnalistin dil sərəştəsi yetərli səviyyədə deyilsə, bu onun peşəkarlığını sual altında qoyur. Bu səbəbdən dolayı, idman jurnalisti jurnalistikanın digər sahələrində fəaliyyət göstərən həmkarlarından fərqli olaraq, həm də əhatəli idman biliklərinə və onu şifahi və yazılı nitqində ifadə etmək üçün bu sahənin hərtərəfli leksikonuna malik olmalıdır.

Material və metodlar: Jurnalistikanın bir qolu kimi təşəkkül tapan idman jurnalistikası 1924-cü il 2 iyul tarixində *Beynəlxalq İdman Mətbuatı Assosiasiyasının* əsasının qoyulması ilə daha çox aktuallaşmışdır [14]. Hazırda dünyanın 150-dən çox ölkəsində 160-dan artıq milli idman assosiasiya və təşkilatlarını özündə birləşdirən bu qurumun əsasının qoyulduğu gün bütün dünyada beynəlxalq idman jurnalistikası günü kimi qeyd olunur [12]. Təkcə bu fakt belə bu sahənin müxtəlif prizmalarla araşdırılmasının nə qədər labüd olmasına dəlalət edir [10].

Mövcud dünya ədəbiyyatına nəzər saldıqda aydın olur ki, əsasən, 20-ci əsrin ikinci yarısında araşdırılan bu sahənin gedi b i l ə c ə y i ə n u z a q n ö q t ə o n u n

terminalogiyasının linqvistik və koqnitiv baxımdan təhlil edilməsi olmuşdur [6, səh.143]. Məsələyə bu cür yanaşan tədqiqatçılar əsasən aşağıdakı problemlərin həllinə yönəlmişlər:

- *Terminlərin və ümumiyyətlə, terminaloji sistemlərin müxtəlif aspektlərdən elmi araşdırılmasının tədqiqi;*

- *İdman sahəsində aktuallaşan xüsusi terminlərin koqnitiv baxımdan tədqiq edilməsinin əhəmiyyətini ön plana çəkmək;*

- *“İdman sahəsi” konsepsiyasının hansı prinsiplərə əsasən təşkil olunduğunu ortaya çıxarmaq;*

- *“İdman sahəsi” konsepsiyasının özünəməxsus xüsusiyyətlərini koqnitiv baxımdan təhlil etmək;*

- *İdman terminalogiyasını mövcud konsepsiyanı özündə əks etdirən linqvistik vahidlər kimi xarakterizə etmək [8, səh.1].*

Bu qəbildən olan tədqiqatlar mənbə kimi idmanın ayrı-ayrı növlərinə və dilçilik lüğətlərinə əsaslandığı üçün, əksər hallarda, nəzəri xarakter daşıyır.

Bu istiqamətdə aparılan araşdırmalarda müşahidə, ümumiləşdirmə, analiz, sintez, təsvir və modelləşdirmə, statistik analiz və s. qəbildən metodlara üstünlük verildikdə işin praktiki əhəmiyyəti daha çox ön plana çıxmış olur.

KİV tədbirləri arasında idman sahəsinin əhəmiyyəti və populyarlığı hər ötən gün daha da artır. Mediada, o cümlədən, televiziya, radio və internetdə yer alan idman xəbərləri bu sahədə istifadə olunan leksikonu elmi araşdırmalar üçün olduqca əlverişli edir. Bəs, ümumiyyətlə, “idmanın dili” deyər bir anlayış həqiqətən mövcuddurmu? Ayrı-ayrı sahə linqvistlərinin bu məsələyə yanaşmaları da fərqlidir. Məsələn, Liponski hesab edir ki, “idmanın dili” anlayışı lap elə antik dövrdən mövcuddur. Həmin dövrlərdə baş tutan idman yarışlarının linqvistik təsvirinin qədim mətnlərdə yer alması bu faktı sübut edir [5, səh.237]. Digər bir iddiaçı, polşalı linqvist Polok hesab edir ki, “idmanın dili” deyər xüsusi bir anlayış yoxdur, biz bunu ancaq dilin lüğət fondunda yer alan texniki və ya professional dil kimi nəzərdən keçirə bilərik [5, səh.237]. Qeyd edək ki, Polok öz araşdırmasında yuxarıda vurğulanan “idman dili”nin öyrənilməsini akademik səviyyədə təhsil alan idmançı

tələbələrə öyrədilən terminaloji idman leksikonuna əsasən müəyyənləşdirmişdir.

Müasir nəzəri və tətbiqi dilçilik sahələrinin bir sıra səviyyələri (koqnitiv, praqmatik, diskursiv və s.) vardır. İdman leksikonu bunların hər birində ayrı-ayrılıqda şərh olunur.

1. İdman dili bu istiqamətdə mövcud biliklərin adresat və adresant arasında ötürülməsi üçün başlıca ünsiyyət vasitəsidir. Bundan dolayı, bu leksikon koqnitiv əhəmiyyət daşıyır. Bu iddia, idman dilinin linqvistikanın digər səviyyələri ilə yanaşı, koqnitiv səviyyədə bilikləri ötürməsi ilə izah olunur.

2. İdman kontekstində aktuallaşan kommunikativ situasiyalar bu sahənin praqmatik əhəmiyyət qazanmasına gətirib çıxarır. Müxtəlif idman yarışlarında hakimlər, habelə, oyunçu və onların məşqçiləri arasındakı ünsiyyət, dilçiliyin bir qolu olan praqmatikanın tədqiqat obyektinə hesab olunur. Məsələyə bu baxımdan yanaşdıqda, idman yarışlarında tez-tez yer alan ayrı-ayrı komandalara həsr olunan məhnlərin dili də praqmatik əhəmiyyət daşıyır [4, səh.47].

3. İdman dilinin əks olunduğu bir çox diskursiv mətnlər vardır ki, bunlar da, əsasən, idman şərhləri kimi qarşımıza çıxır [9, səh.270]. Bu şərhlərin, teleradio, internetdə yer alan və dəqiqəbədəqiqə kimi qiymətləndirilən daha müasir, son olaraq, daha çox qəzetlərdə əks olunan ənənəvi növləri vardır. İdman dilinə xass olan bir xüsusiyyət də odur ki, bu sahə ilə bağlı müxtəlif xəbərləri ehtiva edən mətnlər yarış iştirakçılarının şərhləri, idmançılar və ya komandalar ilə bağlı informativ cədvəllər, yarışda göstərilən nəticələri özündə əks etdirən müxtəlif diaqram, qrafik və cədvəllərlə müşayiət olunur [7, səh.52].

Alman dilçisi Tuorek hesab edir ki, idman dili 9 ünsiyyət situasiyasında reallaşır. O, həmin situasiyaları aşağıdakı kimi sistemləşdirib:

I. *Yarış qaydalarının tənzimləndiyi dil;*

II. *İdman nəzəriyyəsinin elmi dili;*

III. *İdman jurnalistikası kontekstində aktuallaşan media dili;*

IV. *Televiziya nümayiş etdirilən idman*

yarıqları və verilişlərin dili;

V. *Radioda yayımlanan idman yarışları və verilişlərin dili;*

VI. *İdmançı və məşqçilərin idman kontekstində ünsiyyətə daxil olduqları dil;*

VII. *İdman azarkeşlərinin dili;*

VIII. *Stadionda canlı şərh verən və elanları çatdıran diktörün istifadə etdiyi dil;*

IX. *İdman kontekstində yer alan bütün fərdlərin iştirak etdiyi müsahibə və diskussiyaların dili* [5, səh. 239].

Qeyd edək ki, yuxarıda verilən siyahının başlıca çatışmazlığı, son dövrlərdə olduqca aktual olan internet dilinin (xəbər və şərhlər) nəzərdən qaçırılmasıdır [15]. Bu taksonomiyani aşağıdakı kimi vermək daha məqsədyönlüdür:

I. *İdman nəzəriyyəsi və qaydalarının tənzimləndiyi dil;*

II. *KİV-in dili;*

III. *Azarkeşlərin dili;*

IV. *İdmançı, məşqçi və hakimlərin dili* [11, səh.255].

Verilən təsnifatlarda bu və ya digər şəkildə yer alan idman jurnalistikasının dili olduqca böyük əhəmiyyət daşıyır. Çünki onun məqsədi yalnızca informasiya mübadiləsi deyil, eyni zamanda ayrı-ayrı xalqlara məxsus qədim və rəngarəng mədəni irsin ötürülməsi, bununla yanaşı, zaman-zaman vətənpərvərliyin də təbliğ edilməsidir.

Media dilində aktuallaşan idman konteksti özünü müxtəlif formalarda, o cümlədən, məruzə, müsahibə, şərhlər və s. şəkildə göstərir. Bu zaman şərhçilərin tez-tez müraciət etdiyi spontan və sinxron şəkildə reallaşan məruzələri xüsusi olaraq vurğulamaq lazımdır. İdman jurnalisti oyunu canlı olaraq ən optimal səviyyədə şərh etmək üçün maksimum dərəcədə dil və idman bilgisinə sahib olmalıdır. Bu istiqamətdə araşdırma apararı dilçilər hesab edirlər ki, radio şərhləri televiziya ilə müqayisədə daha çox spontan olduğu üçün idman jurnalistikasının inkişaf etdirilməsi məqsədilə idman dilinin araşdırılması zamanı daha çox diqqətə alınmalıdır. İnternet arenasında fəaliyyət göstərən jurnalistin əhəmiyyəti heç də digərlərindən daha az deyil. Müasir elmi ədəbiyyatda *MBM- minute by minute* (ing.tərc. *dəqiqəbədəqiqə*) kimi təsvir

edilən bu şərhlərlə rəqəmsal janrda çıxış etmək idman jurnalistinin karyerasında yeni perspektivin yaranmasına gətirib çıxarır .

İdman mediasının dili spontan olduğu üçün zaman-zaman sitat kimi işlənir, bəzən də, məişət dilində tez-tez istifadə olunan “zarafatlar” kimi yeni xarakter ala bilər. Ayrı-ayrı metafor və frazeoloji birləşmələr kimi aktuallaşan bu linqvistik vahidlər üslubi dilin rəngarəngliyinə də öz töhfəsini verir. Dünyanın bəzi ölkələrində idman jurnalistlərinin bu qəbildən olan sitatları toplanaraq, kitab şəklində nəşr olunmuşdur (Məs., *Luczak, Naurot, Wpadki komentatorów czyli Słońce zachodzi za wschodnią trybuną stadionu...*, 2006.) [5, səh.252]. Bu kitablar daha sonra fəaliyyət göstərəcək olan jurnalistlərin də linqvistik səriştəsinin artmasında faydalı olur (Məs., *Trzege bütün komandanın bir hərəkətindən sonra голу vurdu.*) [5, səh.241].

Bununla yanaşı, bəzən idmançı və ya məşqçilərin sitatları da sonradan dildə hazır işlənən sabit ifadələrə çevrilə bilər (Məs., *İtalyanlar sənə qalib gəlmir, sən onlara uduzursan. İohan Kruiif, alman futbolçu və məşqçi.*) [5, səh.241]. Dildə tez-tez rast gəldiyimiz *vaxt qazanmaq üçün oynamaq, öz qapısına qol vurmaq, qırmızı kart almaq* və s. ifadələr buna nümunədir [3, səh.21].

Nəinki idman jurnalistlərinin, habelə, bütün jurnalistlərin dilinin səliqə, aydın, ifadəli olması, ədəbi dil normalarına riayət etməsi olduqca vacib məsələdir. Bu baxımdan, müvafiq terminlər, jarqonlar yerli-yerində istifadə olunmalıdır. Bu məqsədi reallaşdırmaq üçün müvafiq saytlar idmanda tez-tez istifadə olunan söz, ifadə və cümlələrin, bir sözlə, klişelərin siyahısını verirlər (Məs., *uk.askmen.com*) [13].

İdman jurnalistlərinin dili oyunun gedişini şərh edərkən müxtəlif bədi təsvir və ifadə vasitələri, o cümlədən, metafor, evfemizm, nida və neologizmlərlə zənginləşir. Bunun əsas səbəbi odur ki, jurnalist qısa zaman kəsiyində bacara bildiyi qədər çox informasiyanı çatdırmağa çalışır. Mövcud situasiyada abreviatura və çoxmənalı sözlərin həddindən artıq çox istifadəsi də qaçınılmazdır.

Fəaliyyət sahəsi idman konteksti olan bir jurnalist qarşısında hər nə qədər digər həmkarları kimi səlist, düzgün və axıcı bir nitq tələbi qoyulursa, eyni zamanda, həmin kadr mütləq şəkildə iki keyfiyyətə də malik olmalıdır: idmanın müxtəlif qolları ilə bağlı əhatəli informativ bilik və bu biliyin aktuallaşdığı situasiyada onu doğru şəkildə şərh etmək üçün lingvistik səriştə (Burada idman terminologiyasının situativ olaraq düzgün istifadəsi nəzərdə tutulur.). Real publisistik situasiyada ixtisaslaşmış idman jurnalisti öz

fərqlərini asanlıqla ortaya qoyur. Məhz bu səbəbdən dolayı, dünyada, o cümlədən, Azərbaycanda idman jurnalistikasının inkişafına maraq artmışdır. Ali təhsil müəssisələrində ixtisaslaşmış idman jurnalistlərinin yetişdirilməsi bu faktı dəstəkləyən ən bariz sübutdur. Bir ölkənin inkişafı, möhkəmlənməsi və dünya arenasında tanınması üçün idmanın nə qədər əhəmiyyətli olduğunu ən optimal variantda işıqlandıran şəxs, ancaq və ancaq öz peşə tələblərini tam ödəyən idman jurnalistidir.

LINGUISTIC APPROACH TO SPORT JOURNALISM

Elvira Babayeva

Annotation: One of the main linguistic requirements put forward for a sports journalist is that their speech should be accurate and fluent. This means that a sports journalist must be really professional in his or her work.

Compared to other areas of journalism, the interest in sports journalism is rising dramatically every day. Azerbaijan also occupies a special place among these countries having contributions on this issue. Thus, the comments and articles supporting the development of this direction in the media, as well as the special attention to the training of specialists in sports journalism in higher education institutions is an obvious example.

World experience and related scientific literature show that there is a profound difference in professionalism among qualified sports journalists and other journalists. As the international terminological language, as well as theoretical knowledge related different sports, is very large in scope, it is necessary for journalists to specialize in the direction of sports.

Key words: sports journalism, linguistic competence, lexicon, the language of media, linguistics, cognition, pragmatics.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К СПОРТИВНОЙ ЖУРНАЛИСТИКЕ

Эльвира Бабаева

Аннотация: Одним из основных лингвистических требований, выдвигаемых спортивным журналистом, является то, что их речь должна быть точной и беглой. Это означает, что спортивный журналист действительно профессионален в своей работе.

По сравнению с другими областями журналистики интерес к спортивной журналистике с каждым днем резко возрастает. Азербайджан также занимает особое место среди этих стран, внесших вклад в этот вопрос. Таким образом, комментарии и статьи, поддерживающие развитие этого направления в средствах массовой информации, а также особое внимание к подготовке специалистов по спортивной журналистике в высших учебных заведениях являются наглядным примером.

Мировой опыт и связанная с ним научная литература показывают, что профессионализм спортивных журналистов и других журналистов сильно отличается по

профессионализму. Поскольку международный терминологический язык, а также теоретические знания, относящиеся к различным видам спорта, очень обширны, журналистам необходимо специализироваться в направлении спорта.

Ключевые слова: спортивная журналистика, лингвистическая компетентность, лексика, язык СМИ, лингвистика, познание, прагматика.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Ayrat R.Zaripov, Aida G.Sadykova, Galina N. Lovstevich. Sport Terms Borrowings: Comparative study. Kazan Federal University press, International Journal of Scientific study, August 2017, Vol.5, Issue 5, pp.307-310.
2. Beard A. The language of sport. Routledge, 1998, pp.117.
3. Елистратов, А. А. Лексические средства отображения корпоративной культуры спортсменов Текст. Автореф. дис. канд. филол. наук. Челябинск, 2005, 22 с.
4. Əbdülrəhimov E. Linqvistik Praqmatika, Bakı, 2014, 216 s.
5. Janusz Taborek. The language of sport: Some remarks on the language of football. Pila(Poland), 2012, pp.237-255.
6. Marek Mesz. Lexicological view of the sport of commentaries. Diss. On Phd., České Budějovice, 2014, pp. 144.
7. Məmmədov A., Məmmədov M., Diskurs tədqiqi, Bakı, 2016, 111 s.
8. Гуреева, Екатерина Ивановна. Спортивная терминология в лингвокогнитивном аспекте. Автореф. дис. канд. филол. наук. Челябинск, 2007. - 25 с.
9. Scollon Ron and Suzanne Wong Scollon. Intercultural communication – A Discourse Approach. Blackweel, 1995, pp.271.
10. Taylor and Francis. [Sport in Society. Routledge. Vol. 21, No 6](#), 2018.
11. Taylor and Francis. The Discourse of Sport. Routledge. 2016. pp.256.
12. <https://keepincalendar.com/July-2/World-Sports-Journalists-Day/634>
13. <https://uk.askmen.com/search?q=most%20hated%20sport%20cliches>
14. https://en.wikipedia.org/wiki/Sports_journalism15.
<https://sibac.info/studconf/science/iii/27986>